

Fragment medzi determináciou a náhodou

Ivana Hostová

DOI: <https://doi.org/10.31577/slovlit.2025.72.3.1>

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0901-3759>

„to najradikálnejšie fragmentárne dielo možno prezentovať aj ako Totálne dielo alebo Magnum Opus“

(Deleuze – Guattari 1980: 12)

Fragmente možno uvažovať z mnohých hľadísk, jedným z nich je napríklad kvalita intencionálnosti. Zámerné fragmenty by sme potom našli okrem iného v žánrovom katalógu romantizmu a nezamýšľané fragmenty by boli texty, s ktorými pracujeme pri starej gréckej filozofii a poézii či iných starších písomných pamiatkach, z ktorých sa zachovali len zlomky.

V nemeckej romantickej filozofii dal intencionálnemu fragmentu špecifickú podobu a funkciu Friedrich Schlegel – tvoril zámerné neúplné miniatúrne umelecké diela, odrážajúce napätie medzi jednotou a protirečeniami. Jednotu fragmentu chápal ako chaotickú univerzálnosť sveta, v ktorej nekonečné protichodné perspektívy koexistujú namiesto toho, aby tvorili uzavretú celistvosť. Fragment uchopoval v kontexte iných literárnych foriem, ako sú alegória, vtip či ironia – podľa neho každá z nich v istom ohľade otvára vzťah medzi konečným a nekonečným. Pre F. Schlegela bol fragment formou, ktorá odzrkadľuje nemožnosť úplnosti ľudského poznania a vyjadruje dynamickú a vyvíjajúcu sa povahu myslenia a umenia.

Začiatkom 20. storočia, v reakcii na zásadne nové poznatky o človeku, ktoré do spoločenského vedomia priniesli práce Sigmunda Freuda, Charlesa Darwina či Williama Jamesa, sa v jednotlivých umeniach začala intenzívne skúmať inherentne fragmentárna, nespojitá a nestabilná povaha ľudskej skúsenosti. Aj úsilie o úplnosť smeruje vždy iba k fragmentu či súboru fragmentov. Formujú sa moderna a technika prúdu vedomia, James Joyce radikálne rozbíja slovo a doluje v jeho pamäti, dadaisti ťahajú básne z klobúka, verejný vkus šokuje analytickosť kubizmu.

Kľúčovým dielom vo vzťahu k fragmentu ako forme písania v prvej polovici 20. storočia je *Projekt Arkády* (1927 – 1940), v ktorom Walter Benjamin používal fragment ako metódu reflektujúcu fakt, že história a kultúra sú nespojité, tak ako sú nespojité dejiny. Vo svojich fragmentoch často staval do juxtapozície rôzne prvky a odhaloval tak skryté súvislosti vecí. Záblesky pravdy možno podľa neho uzrieť len vo fragmentoch, pretože celistvosť skúsenosti je príliš zložitá na to, aby sa dala vyjadriť kompaktné.

Modernistické a avantgardné skúmania a techniky ďalej rozvíja a na odlišné úrovne posúva postmoderna. Vo filozofii – u Jacquesa Derridu či Michela Foucaulta – pomáha fragmentarizácia spochybňovať totalizujúce systémy myslenia. Inherentne fragmentárnu povahu významu a textu najvýraznejšie demonštruje J. Derrida v diele *Glas* z roku 1974. Fragmentáciu v ňom využíva tematicky aj štruktúrne na to, aby spochybnil tradičné spôsoby filozofického písania. Kniha je zalomená do dvoch paralelných stĺpcov: v jednom autor rozoberá Hegelovu filozofiu s akcentom na jeho metafyziku a systém absolútneho poznania, v druhom sa zameriava na diela francúzskeho spisovateľa a dramatika Jeana Geneta, ktorý sa venoval témam zločinu, identity a transgresie. Tento fragmentarizovaný formát vytvára nelineárny zážitok z čítania a núti nás neustále prepínať medzi dvoma registrami myslenia, čím ruší očakávanie spojitého jednotného textu a významu.

Postmoderné hry s fragmentmi, ktoré sa začali šíriť svetom ako súčasť medzinárodnej vlny experimentu v päťdesiatych rokoch, neprenikli do slovenskej literatúry v dekadách po druhej svetovej vojne tak výrazne ako do iných jazykových a kultúrnych kontextov v tom istom období. Nemožno si ich však nevšimnúť napríklad v teoretických aj literárnych textoch Osamelých bežcov. Zasväteným, inšpirovaným a inšpiratívnym vykladačom ich poézie – a inej „ťažkej“ poézie, povedané spolu s Charlesom Bernsteinom, ktorý čitateľské rozpaky s interpretácie náročnou poéziou hravo uchopuje ako „útok ťažkých básní“ (Bernstein 2011) – je už od sedemdesiatych rokov Fedor Matejov. Už názvy niektorých jeho kníh, napríklad *Fragmenty* (2010) a *Meandre* (2015), naznačujú vnímanie (ne)možnosti úplnosti. Vo svojich reflexiách dokáže F. Matejov uchopiť radikálnu fragmentárnosť ľudského bytia a jeho „ťažkosť“ tak, že výsledný interpretačný výkon je jednak vkladáním sa do medzier a dotváraním celku do okrúhlosti, jednak roztváraním takých medzier spôsobom, že cez ne nahliadame do bezodnej priepasti ne-rozumenia. Práve optika fragmentu a literárnovedná inšpirácia písaním F. Matejova spája štúdie zaradené v tomto čísle.

Literatúra

- BENJAMIN, Walter, [1927 – 1940] 1982. *Das Passagen-Werk. Gesammelte Schriften*. Ed. R. Tiedemann. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. ISBN 978-35-1828-535-0.
- BERNSTEIN, Charles, 2011. *Attack of the Difficult Poems*. Chicago, IL: University of Chicago Press. ISBN 978-02-2604-477-4.
- DELEUZE, Gilles – GUATTARI, Félix, 1980. *Mille plateaux. Capitalisme et schizophrénie*. Paris: Les Éditions de Minuit. ISBN 2-7073-0307-0.
- DERRIDA, Jacques, 1974. *Glas*. Paris: Éditions Galilée.
- MATEJOV, Fedor, 2010. *Fragmenty. Z premien písania o literatúre od šesťdesiatych rokov po deväťdesiate roky*. Bratislava: Veda. ISBN 978-80-8101-374-4.
- MATEJOV, Fedor, 2015. *Meandre. Poézia/Próza/Kritika*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV. ISBN 978-80-88746-31-7.

Mgr. Ivana Hostová, PhD.
Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
E-mail: Ivana.Hostova@savba.sk